

Péter István:¹

Kiegészítő adatok az erdélyi református népoktatás 18. századi történetéhez és Backamadarasi Kiss Gergely munkásságához

Additional data to the History of the Reformed Education in the 18th Century and to the activity of Backamadarasi Kiss Gergely

Between old papers in an old house we find some old documents, what after the first reading seems to be part of an important act linked to the beginning of the public education in Transylvania.

It contains three documents, which are mentioned by Kolumbán Vilmos and Sebestyén Kálmán in some studies and books, but none of them published in fact the documents.

The first document is a letter of Backamadarasi Kiss Gergely sent to the Curators of the Principal Consistorium, Deans and Nobils from Transylvania.

The second document contains instructions to the School Inspectors, who will be named by the Consistorium.

The third document is about the rules of the School Teachers.

Now we are publishing the hole documents which we found.

Keywords: Backamadarasi, education, public schools, Principal Consistorium, public school teachers, curriculum.

Felszámolásra ítélt ház lomtalanítása közben akadtam rá pár megsárgult lapra, amelyek első látásra is többet sejtettek, mint megfakult régi papírok. A kacskaringós kézírás első megfejtési kísérlete rögtön arról árulkodott, hogy az, aki a sorokat papírra vetette nemcsak ismerője az erdélyi református oktatás korabeli állapotának, hanem javaslatai, észrevételei szerint szervezője, irányítója is.

A kilencoldalnyi kézirat végén szerepelő keltezés és az aláíró neve figyelemre méltó: Sz[ékely]Udvarhely, 2da Julii 1768, Kiss Gergely. Az irat szerzője jelzi, hogy a dokumentum másolata (copia) valamely eredeti okmánynak, de az is lehet, hogy a jelzés arra vonatkozik, hogy két példányban készült dokumentumról van szó, amelyből az első példányt elküldték, de vigyáztak arra, hogy egy példány megmaradjon a szerzőnek is.

A kézírás azt sejteti, hogy egy Backamadarasi Kiss Gergely által írt dokumentumról van szó, de ez még későbbi vizsgálatok eredményeként valószínűsíthető kétséget kizáróan.

Azt viszont tudjuk, hogy ugyanezzel a tartalommal rendelkező dokumentum fellehető az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában, ám teljesen más kézírással.²

1. Egyetemi adjunktus, BBTE Református Tanárképző Kar, email: peteristvan@yahoo.com.

2. A Főkonzisztórium levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában, 1786/305. Erre hivatkozik Kolumbán Vilmos in: Kolumbán Vilmos: *Backamadarasi Kiss Gergely*. Erdélyi Református

A levéltári anyagot valószínűleg egy hivatali írnok írhatta és szerkeszthette folytatólagosan egy dokumentumba.

A megtalált és összefűzött papírlapok láthatóan valamely dokumentumgyűjteményből szakadtak ki. Érdekes, hogy az általunk megtalált anyag csak három iratot tartalmaz, anélkül azonban, hogy feltűnne a negyedik (pontosabban sorrendben a harmadik) hiánya. A megtalált iratokat az alábbi sorrendben fűzték össze:

1. Backamadarasi levele a Főkonzisztórium kurátoraihoz, az eszperesekhez és az egyházat patronáló főnemesekhez címezve
2. Instructio pro Subalternis Inspektoribus Scholarum Pagensium Tractuale Consistorium denominandis című irat
3. A Falusi Oskola Mestereknek Kötelességeik című dokumentum.

Az egyházkerületi levéltári anyagban fellelhető irat négy főrészből áll, így Kolumbán Vilmos³, valamint a Sebestyén Kálmán⁴ is erre hivatkozva négy Backamadarasi dokumentumról tesz említést.

A számszerűleg negyedik, sorrendileg viszont harmadik dokumentumot a kollégium tanárainak címezte a Főkonzisztórium. A bevezetőben a hazai oktatás gyenge színvonalát, elmaradottságát nehezményezi, és arra hívja fel a tanárok figyelmét, hogy képzett iskola-mestereket képezzenek és bocsássanak ki. Ez az irat hiányzik az általunk találtak közül.

Ugyanakkor a másolat készítője elírhatta a talált dokumentumon szereplő keltezt – 1768. július 2 –, ugyanis tudjuk, hogy Backamadarasit ugyanazon év márciusában neveztette a Főkonzisztórium, mint lehetséges székelyudvarhelyi rektort, és ő csak szeptemberben érkezett haza, majd október 20-án vette át hivatalát.⁵ Így semmiképp sem írhatott Székelyudvarhelyen levelet júliusban, de még 1768-ban sem, hisz minden bizonnyal ezzel a kérdéssel csak közel húsz év múlva, azaz 1786-ban foglalkozott.

Az viszont tény, hogy már 1769-ben oroszlánrészt vállalt a Mária Terézia által meghirdetett tanügyi reform hazai kidolgozásában és a többi kollégium rektoraival közösen olyan módon egységesítették a tananyagot, illetve dolgozták ki a közös oktatási rendszert és oktatási módszereket, hogy azzal jelentős mértékben emelték a hazai középfokú oktatás színvonalát.⁶

Majdnem húszéves munkásságának köszönhetően került sor arra a lépésre, amellyel a népiskolai oktatást is messzemenően modernizálták, gyakorlatiassá tették olyan tantárgyak bevezetésével, amelyek a mindennapi életvitelhez is elengedhetetlenül szükségesek.⁷

Egyháztörténeti Füzetek, Kolozsvár 2005, 89.

3. Kolumbán 91.

4. Sebestyén Kálmán: *Erdélyi református népoktatás. 1780–1848*. Budapest 1995. 51–54. 79–80.

5. Kolumbán 26–27.

6. Kolumbán 186.

7. Uo.

1768. júliusi levelében azt jelentette Kiss Gergely a Főkonzisztóriumnak, hogy a falusi iskolákra vonatkozó kidolgozott rendelkezéseket minden kurátornak és eszperesnek elküldte. Ezzel Erdély szerte egységesebb oktatási rend kialakulása vette kezdetét.⁸

Tekintettel arra, hogy úgy Sebestyén, mint Kolumbán csupán szemelvényesen említ részeket a dokumentumból, így hasznosnak tartjuk, hogy a megtalált három iratot teljes terjedelmükben közöljük.

I.

Méltóságos és Tekintetes Curator Urak!
Tiszteletes Eszperest Uram!
Igen jó Uraim s Patrónusaim!

A minden napi tapasztalás éreztetethi melly sok, és nagy gonoszoknak légyen Kút feje a tudatlanság; a jó nevelés pedig, és épületes tanítás melly jeles hasznára szolgáljon mind az Anyaszentegyháznak, mind a Polgári Társaságnak.

A természeti kötelesség szoritya a szüléhez gyermekeiket okos nevelésekre; az előljárókat is, nem kevésbé unszolja a szorgalmatos vigyázásra. Régi Canonaink, Consistorialis Synodalis végezesek és ezekhez szabot rendtartásaink egyezőleg czéloznak arra, hogy a falusi oskolákban is férfi és leány gyermekek nevedékeny Ifjak szorgalmatosan taníttassanak. Kegyes és atyai intésére, a Méltóságos Fő Consistoriumnak, az ide tartozó Eklesiai Torvényekhez, sok izben tött rendelkezéseket ujitott igyekezettel, ha valahol veszteglenének munkába vétetni, és mindenüt gyakorlásban tartani, ezt kívánván a dolognak nagy érdeme, miképen ditsőségesen országló felséges urainak önként való kegyelméből maga is méltóztatik ottan-ottan Atyai gondoskodással parantsolni országába, a nevedékeny ifjúságnak taníttatása s helyes neveltetése iránt. Illy czállal méltóztatott rendelését megtenni és hozzám subdato 26 Februarii anno currenti küldeni olly parantsolat mellett hogy a Méltóságos és Tekintetes Urakkal és Tiszteletes Eszperest Urammal közleném, miképen ezt különös levelében tetszett, ugy tudom a tisztelt Fő Curator Uraknak és Esperest Uramnak alázatosan közlöm azért itten azon rendelkezéseket. A dolognak világos voltára fel tészem a következő jedzéseket.

imo. A Canonok szerint minden Falusi oskolára való vigyázás illeti közelebbről a helységbéli papot domesticus curatort, vagyis megyebírot; fellyebb a tiszteletes eszperestet és tekintetes curator urakat: de sok okokra nézve jóvallja a Méltóságos Fő Consistorium hogy választassanak a nemesi és papi rendből érdemes személyjek, egy egy mindenik rendből egy Colegatusba s illetén Colegatus álitassék olly számmal a Venerabilis Tractusnak kiterjedéséhez képeşt, hogy az eklésia felosztatván egy Collegatusnak vigyázása alá, anyi

8. Főkonzisztórium Levéltár 1786/187.

s olly eklésiák bizattassanak, mellyeket nagy fáradság, sok idő töltés nélkül gyakran látogathassanak.

2do. Ki adott a Méltóságos Fő Consistorium két Instructiokat, az egyiket olly intézéssel, hogy a méltóságos és Tekintetes Curator Urak által rendeltetendő Titulatus Subalternans Inspectorok egészen kegyességbéli szolgálatyokat, a szerint folytassák: a másikat

[2]

A másikat pedig hogy a falusi mesterek és a városi kissebb [oskolákban] tanítók a férfi és leány gyermekeket mindezekbe e szerint tanítsák.

Ezen Instructiokat pedig ajánlja a Méltóságos Fő Consistorium, hogy a Méltóságos és Tekintetes Curator Urak kötelezzék a mestereket s minden falusi, városi, kissebb iskolai tanítókat magoknak leírni s mindenkor szemek előtt tartani. Szükséges az is, hogy a titulatus Subalternus Inspectorok kezeiknél is legyenek mind két rendbeli Instructiokat jó léssen a Méltóságos Urak közzül avagy tsak egyik ha méltóztatik subscribálni, minden következhető kifogásnak megelőzésére.

3io. Minden esztendőbe kétszer tellyes tudositást vár bé a Méltóságos Fo Consistorium Decembere)k és Aprilisn(a)k végein az ide zárt Tabella szerint. Ezeket ne terheltelessék Tiszteletes Eszperest Uram hozzám küldeni, mellyre a Méltóságos és Tekintetes Uraknak segedelmeket és vigyázásokat alázatosan kérem. De ha köz időben valahol ollyas dolog adja elő magát, mellyet a Méltóságos Fő Consistoriumnak kelletik bejelenteni, jó léssen nékem tudtomra adatni. Mert történhetik, hogy nem tsak egy, hanem több Tractusokban is egyszínű igazításra való dolgok fordulnak elő, azoknak el igazítására egy rendelés vagy utasítás elégséges lehet, a nélkül hogy minden Tractusba külön felelni szükséges légyen a Méltóságos Fő Consistoriumnak.

4to. Meg kívántatik hogy a gyermekeknek külön szobályok légyen; ez tüzelő kemen-cével, padokkal, asztallal, világos ablakkal s egyéb készületekkel ki készítessék, tisztán jó gondviselés alatt tartassék. Az illyen háznak tüzelésében vagy az eddig szokott módon fognak gyakoroltatni, vagy az hol bizonyos rendtartás meg nem volna, tehát más vidék-beli oskolák példája szerint a környülállásokhoz képest rendelést tenni Méltóztassanak a Méltóságos és Tekintetes Curator Urak és Tiszteletes Eszperest Uram ökegyeme.

5to. Az oskola mestereknek hívságos igyekezetek s munkájok által remélhetni az előmenetelt, kik arra felszólíttatnak, tudtokra adatván hogy fő kötelelességek a tanítás légyen: e mellett jelenteti a Méltóságos Főconsistorium, hogy bizonyos Relatit vár személyesen minden Mestertől, ki millyen igyekezettel s előmenetellel folytatja tanítói kötelelességét. Akik magokat jól érdemesítik, tekintetben fognak tartatni, kevesebb jövedelmű eklésiákból, nagyobb jövedelemre által tétetnek vagy jó helyekben megoltalmaztatnak. A kik p(edig

ebbeli fő kötelességeket folytatni vagy nem tudnák, vagy nem a karnák is illendő intések után is magokat meg nem jobbítanak, csekélyebb jövedelemre tetetnek, sőt az ecclesiai protectio alól is kirekesztetnek. E felett célja a Méltóságos Fő Consistoriumnak, hogy a mesterek a szokott bért s tanításért illő jutalmat rendes időben kezekhez vehessék.

[3]

Tanításbeli kötelességeken kívül való, annyival inkább azzal ellenkező, mindennemű szolgálat tétel alól mentek légyenek. Ezt különösen ajálja a Méltóságos Fő Consistorium, a Meltosagos és Tekintetes Curator Uraknak és Tiszteletes Eszperest Uramnak.

6to. Rendelés tétetett a Nemes Collegiumoknak tiszteletes professoraihoz, hogy a mesterségre szandékozó tanuló ifjakat a tanulásba úgy utasítsak, hogy azok nem tsak az éneklés mesterségében hanem egyéb tudományokban is magokat gyakorolják, mellyeket az Instruatio szerint tanítani kötelesek lésznek, és senkit ki ne adjanak hanem olyakat mindenkor akik a gyermekek tanítására alkalmasoknak ítéltethetnek. Ajáltattják Őexcellentiájok önagságok, a Meltosagos Urak(na)k és Tiszteletes Eszperest Uramnak is, hogy tudatlan erkölcstelen, tunya ember Mesteri hivatásra fel ne vétetessék.

Mind ezeket és ezeknek tellyes buzgósággal munkába vétettéseket állhatatos gyakorlásokat ajálja s respective parantsolja a sokszor tisztelt Méltóságos Fő Consistorium, mind azok mellett, a győző [?] felindító okok mellett, mellyek kit-kit a mindenható Úr Isten ditsosságára az Anyaszentháznak boldogságára és a közönség társaság hasznára törekedni köteleznék. Én pedig ezeknek tartozó jelentése mellett illő tisztelettel vagyok a Meltosagos és Tekintetes Curator Uraknak, Tiszteletes Eszperest Uramnak

Sz[ékely]Udvarhely 2da Julii 1786
Alázatos Szolgája
Kis Gergelly
copia

2

[4]

Instruatio pro Subalternis Inspectoribus Scholarium Pagensium Tractuale Consistorium denominandis

Nem lehet helyesebben töltött idő, hasznosabban költött fáradság, mint a mellyet fordít valaki a nevedékeny gyermekeknek, Ifjaknak az isteni félelembe való oktatásokra, gyarapításokra. Ezt megfontolván és amint illik, mindenkor szíveken viselvén, jo reménységgel vagyon Consistoriumunk, hogy a kiket a Tractualis titulus Fő és vicecurator urak, Tisz-

teletes Eszperest Atyánkfia, az Urakhoz és Ő Kegyelmekhez mai napon adott ajánlásunk szerint a Falusi oskolák Subalternus Inspectorainak, mind a nemesi, mind a papi rendből fognak ki választani, és rendelni, elmellőzhetetlen kötelességei nek fogják esmérni hogy azon szolgálatot magokra vállalják és azt a következő Punctumok szerint folytatni nem terhelhetnek s el nem mulattják hogy:

1mo. Vegye catalogusba az Inspector a maga vigyázása alatt levő mater és filialis ecclesiában levő férfi és leány gyermekeket, hat esztendősoket és fellyeb valókat 13 esztendősokig inclusive.

2do. Visítálja mennél gyakrabban lehet, minden héten akár minden két héten egyszer mindenik falusi oskolát, most együtt collegájával, majd egyedül is, mindenkor pedig előre való hírtétel nélkül, visitatio alkalmatosságával mindenkor.

3tio. Tudakozza meg ha catalogusra jedzett gyermekek jelen vagynak é minyájan? Vagy némelyek kimaradtak? Mitől fogva? És mi okon?

4to. Vizsgálja meg az oskola mesternek vagynak-é szükséges könyvei? Mineműek? Az enekes könyv, a Kis Catechesis, az Heidelbergai, vagy nagy Catechesis, Hübner Bibliabeli Szent Historiák, Arithmetica, Hármaskis tükör

5to. Taníttassa a mesterrel jelenlétében, minden rendbéli kisebb-nagyobb tanítványait és vegye jól számba, ha az instructio szerint viseli-e magát.

6to. Légyen jelen az oskolába a helységbeli pap illetén visitatio alkalmatosságával, hanemha ez három dolog közül valamelyik vonángya el, mulhatatlan okból házán kívül létele, betegsége, és talám éppen azon időben folytatandó papi szolgálatya.

7mo. Ha hibát akarminémű nével nevezhet fogyatkozást tapasztal az inspector, amenyire lehet, azt igazítani igyekezzen, minden szelídséggel és okossággal.

8to. Mennél gyakrabban lehet, vagy levél által, vagy személyes találkozás alkalmatosságával, a Titulatus Curator Uraknak, Tiszteletes Eszperest őkegyelmének, aszerint amint experiálta, jelentse meg

[5]

azt hol jól, hiba nélkül foly a tanulás és tanítás, azt is az hol ki tapasztalt, leszen a mesterben, gyermekben vagy gyermeknek szüleiben eléadván azt is mit cselekedett, avagy mit gondolna az hibának igazítása

9no. A subalternus inspectorok mind ketten jelen lévén csináltassanak közönséges exament, minden esztendőben kétszer, a körülállásokhoz képeşt, meg meghatározando

napokon, arra vigyázzván a napoknak meghatározásában, hogy az examen folyásáról beavatattandó relatiok szerint a Tractualis titulus Curator Urak és Esperest őkegyelme minden esztendőben, Decemberben és Aprilisban. Consistoriumunknak: a) minden Eklesiában szám szerint hány tanulható gyermek legyen, b.) azok közül hány tanul c.) minemű profectussa tapasztaltatott, mindeniknek az idezett schema szerint: az examen minden vendégség nélkül legyen.

10ma. Ne tégyenek semmi újítást az inspectorok, hanem az itt ki adott normát, observáltatván, azon igyekezzenek, hogy minden ekklesiákban folyon az oskolák dolga, azon elejekbe adatott rendelés szerint.

11ma. Ezen rendelésnek továbbá célja nem az, hogy az helységbeli tiszteletes pap el rekesztessék a maga parochiajához tartozó oskolára való vigyázástól, sőt inkább naponként meg látogatni, utasítani a mestert az hol a kivántatik biztatni, serkenteni a tanulókat, régi Canonaiak azt tartván, mindenik köteles lészen, emellett minden tiszteletes papnak Canonok szerint nevezetesen:

Hivataljához tartozó dolog innepnapokon délelőtti Isteni tisztelet után a nevedékeny ifjakat, a délyești után a léányokat a templomba tanítani, Poenientialis héten pedig minden naponként templomba vagy maga szállásán, bővebben és el múlhatatlanul, azokat akik elsőben szandékoznak az Uri Szent Vatsorával élni, mellyel külömben egyik nemem lévő ifjú is ne élhessen, hanemha jól meg próbáltatván kiesmértethetik hogy keresztén szent hitünk cikelyeit, közelebb a szent Sacramentumokrol valo tudománt elegendőképen megtanulta legyen.

12ma. A Deák nyelv tanulásának s gyakorlásának helye a Gymnasiumokban lévén azt tanítani a falusi oskolákba nem szükséges, ezután meg sem engettetik.

13tio. Amelly eklesiákban Mester nem lévén a tiszteletes pap tanítja a gyermekeket illendő, hogy a mesternek ki adott norma szerint folytassa ezen dolgot.

3 (4)

[6]

A Falusi Oskola Mestereknek Kötelességeik

Az oskola mestereknek kötelességeket régi Canonaink, rend tartásunk s ezekhez szabott Synodalis végzések abban határoztak főképpen hogy az Eklésiába nevelendő ferfiú és léány gyermekeket, ifjakat tanítsák s jól nevellyék. Ezen eddig is sok ízben intimáltatott kötelességeknek gyakorlása véget pedig szükséges tekintetben venniük szorgalmatosan ez hármat:

miképpen kellessék magokat viselni a tanuló gyermekekhez, ifjakhoz, miket mi módon tanítsanak és milyen időben?

Az író tikkelyhez képest való kötelességek a mesterekn(e)k az, hogy a környüülálásokhoz képest ki gondolhassa minden módokon, a szüléket fel indítsák gyermeiknek taníttatásokra a gyermekeket ifjakat oskolába édesgessék: akik oskolát gyakorolni kezdettenek, azokkal szelíden bányanak, ne légyenek ő hozzájuk durvák, mordok, ne hogy minekelőtte a tanulást megszeretnék, elidegenedjenek attól.

A mi a második cikkelyt nézi a nationalis vagyis falusi oskolák célja az, hogy tanuljanak a gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztén vallásnak fundamentomos ágazatait érteni, hogy a jámbor s kegyes életnek törvényei szivekbe bécsepegtessenek, és azoknak gyakorlására szoktattassanak, ideértvén a polgári társaságbeli élet folytatásra mulhatatlanul szükséges némelly dolgokat is, mineműek az Arithmetica, História s egyéb dolgoknak is első kezdeti, Ezen célhoz képest:

imo. Az oskolába hozatott gyermekek előtt kezdjen mingyárt a gyermekek előtt a mester beszélni rövideden a Szentírásból históriácskákat, közbe-közbe erkölcsi meséket mineműek: az Esopus Fabulai, azonközbe esmértesse vélek a magyar betűket az Abcés könyvből vagy a szegényebb sorsúaknak kedvezvén írja le azokat a szokott formába kisdéd táblakra a mellyeket a gyermekek magokkal hordozhassanak s ottan-ottan nézegethessenek közönségesen nehezen szokták a gyermekek esmérni a betűket, s megjegyezni azoknak külömségeket, segitethetnek pedig azzal, ha a mester fekete tablara kretával a gyermekek előtt irogattya mutogatván nékiek: ez A.B.C sat.

2do. A betűket jól meg esmertetvén syllabizálásra kell fogni a tanulot, ez a munka könnyebbíthetik, ha a mester fekete táblára ír betűket s nevezi példának okáért: ez a, ez b. és kettőt együtt úgy kell ki mondani: ab. Illy módon egyszersmind sok gyakoroltathatik, s egyik a masikat is ösztönözvén hamar syllabizálni szoknak, kevés idő alatt olvasni is megtaníttathatnak.)

[7]

3tio. Az olvasásban arra vigyázzon a mester, hogy halkal, tisztán és folyvást nem erőltetett, hanem természeti hanggal olvassanak a tanítványok, lassanként szoktassanak a virguláknál lelegzetet venni a két punctumoknál kevésbé, a punctumoknál hosszasan megállani.

4to. Írni tanítsa a mester, csak hamar hogy oskolába kezd járni a gyermek, elsőben ugyan fekete táblára kretával míg szokik a betűket egyenként leírni, az után pennával viasszalt táblára s majd papirosra.

De ekkor szükséges hogy vagy jó író ember írjon formularét vagy (amelly hasznosabb) nyomtatott exemplár légyen szemei előtt, mellynek minden betűit is kövesse, és a mester mutogassa hogy kellyen azt követni. Sőt azt is hogy üljön az író asztalnál, hogy fogja három ujjai közzé a pennát.

5to. Az éneklésre szoktatás végett az egyéb aránt is minden órában szükséges fekete táblának, egyik oldalát meg lineáztatván és a kottákat leírván, meg kell esmértetni azokat, hogy szokott nevén mindeniket nevezhesse, majd éneklő hangalis ki mondhassa, Illy gyakorlat után, most egy majd más éneknek notáját leírni, s énekelteni, de egyik éneknek notájáról a másikra nem kell menni, míg mindenik gyermek jócskán megtanulandja a notát s a Textusból is egy két verset.

6to. Minekutánna jócskán olvasni szokott a gyermek abcés könyvből gyakoroltassék más, és amennyire lehet külömb-külobmb könyvvekből olvasni, példának okáért az Énekeskönyvből, Catechesisből, Hübnerből szoktatgatni kell a kézírásnak olvasására is.

7mo. Könyv nélkül elé mondani szoktatni kell az Uri Imadsagot, az Apostoli Hitnek formáját (Hiszekegy Istent) a tíz parancsolásokat. Ezek mellett:

8to. Tanítani könyv nélkül a Catechesist elébb a kisebbet azután a Hejdelbergait, olyan módon hogy a' Mester olvastassa el tisztán, halkal a leckét, mellyet ki szab most egyik majd másik tanítvánnyal, a többi azonban nézzék magok könyvekben, midőn pedig a kiszabott leckét előmondattya a tanító, csendesesen viselje magát ne riogattassék segillye a tanítványt okoson, az hol meg akadna, egy két syllabát eszébe juttatván, ne engedje vagy habozni, vagy egy igét kétszer s többször is repetálni.

9no. A keresztén vallásnak fundamentomos cikellyeit az újjabb tanulók előtt magyarázni, a Kis Catechesisne(e)k, a nagyobb idejűek és elő menetelűek előtt pedig a nagyobb vagyis Hejdelbergai Catechesisnek rendi és módja szerint rövideden es az ő megfoghatásokhoz alkalmaztatott beszédekkel múlhatatlan nagy kötelesség olly modon hogy az hitnek agazatait megtanulhassák és azoknak igazságát a Szentírásból ertegessék, mindpedig az erkölcsi keresztén tudományoknak regulai szíveikbe beoltassanak, a tíz parancsolásoknak megtartására gyakori

[8]

unszolás és nógatás által.

10mo. A Szent Bibliából kiszedett historiákat mint az úgy nevezetni szokott Hübnerben vagynak a gyermekek előtt, olvastani, az olyanokkal akik folyvást olvasni tudnak igen hasznos és szükséges, nevezetesen pedig a Sátoros Szent Innep Napok alkalmatosságával, mindeniknek mivoltához képest az Idvezítő úr Jézus Sz Születésének, Szenvedésének, Halálának, Feltámadásának, Menybemenetelésének, a Szent Lélek ki küldtetésének históriáját világoson beszéljék elő megmagyarázván, onnan minemű hasznos vigasztalást veszen a bűnös ember, és minemű kötelességek follynak.

11ma. Különös szorgalmatossággal kell tanítani a Szent Sakramentomokról való tudománt, eléadván hogy mi és mire való a keresztség? mire köteleztetett a ki meg keresztelkedet vagy kereszteltetett? Mi s mire való legyen az Uri Szent vatsora, miben álljon az azzal való élésnek idvesség modja, és az az eleve való készület?

12mo. Az Arithmetica szükséges a polgári társaságbeli életben, ne mulassa el azért a Mester meg esmertetni tanítvanyaival jó eleve a romai vagy nagy számokat, azutan az arabiai vagyis kis számokat, és az ezekkel való számlálásnak módjára erőss gyakorlás által szoktatni, hogy tudják az aditiot (??), subtractiot, multiplicatit, divissiot, és tovább az Auréa Regulát, jó lenne az elébb ment tanítványokat tanítani, a tört számokkal való computálásra is, Ezek felett különös dicseretett és tekintetet fognak érdemleni, azok az oskola Mesterek akik,

13io. A kik a föld mérése mesterségének, Georaphianak mezei oeconomianak principiumait bár az elmesebb gyermekek ifjak előtt beszélgetik keresett s önkéntes elő fordulo alkalmatossággal hogy vehessenek valami vilagositást az effélékbe. A geographia nak tanítása olly értelemmel parancsoltatik, hogy igyekezzen(e)k a Mesterek a földnek allasáról, el osztásáról, gondolatokat adni tanítvanyaiknak bővebben beszélgessék s mutogassák Erdéllynek állását, határait, vizeit, varosait, polgari osztattatását és a Szent Földnek leírását, a Szent Irásnak világosabb érthetésére. Erdemesítik magokat az oskola mesterek ha:

14. A hazai historiat (Historiam Patriae) igen rövideden ottan-ottan beszélgetik tanítvanyaik előtt s e végre olvasattyák a Harmas kis Tükör nevű könyvnek ide tartozó részecskéjét

15to. Valamint a ferfiú, úgy a léány gyermekeket is összegyűjtse a mester és tanítsa írásra, számvetésnek mesterségére, egyszoval az ollyan dolgokra, mellyeket tudni falusi közönséges gazda asszonynak is hasznos.

Mindezekre tartozó közönséges jedzés légyen az:

Hogy a falusi oskola mesterek mindent magyar nyelven tanítsanak,

[9]

olvaštassanak, tanultassanak, deákul semmit ne, mert a deák nyelv tanulásának és gyakorlásának is helye vagyon a Gymnasiumokban. A német nyelv pedig igen szukséges lévén jól szolgál az ollyan oskola mester, a ki a feljebb leírt mód szerént tanítványokat elkészitvén, németül is avagy csak olvasni taníthattya vagy katona szolgálatra menendők, vagy pedig a Gymnasiumokba deák nyelv tanulás véget által menendők

16. is Jelesen erdemesitik a mostan szolgáló mesterek magokat, ha németül avagy tsak olvasni megtanulván, ezzel is szolgálni igyekeznek, melly ollyan helyt a németül tudó helybéli tiszteletes papnak industriaja segítheti dicséretesen őket.

17mo. Minden mester kezénél tartsa az ekklesiákban a fellyebb megnevezett idejű gyermekek Catalogusat, megkülömböztetvén azok közzül kik tanulnak, kik nem?

Az mi az harmadik cikkelyt nézi a tanításnak idejét:

Follyni kell a falusi (vagy Nationalis) oskolákba a tanításnak egész esztendő alatt kivévén a Canicularis feriakot. A 10 esztendő és nagyobb idejű gyermekeket, tudva vagyon hogy nyári szorgosabb mezei gazdálkodásnak idején kéntelenitternek a szülék magok segedelmekre venni, de az alatti innep napokon meg jelenhetnek az oskolákban, az hol a mester gyakorollya olvasásban, írásban, éneklésben és egyebekben is, akik pedig illeten segedelemre nem elégségesek, mint az hat söt kilenc esztendősök is, az helyett hogy az utcákon futkároznak hasznoson adattatnak az oskolába, kiket söt ha csak egy volna is, a mester magához édesgetni, tanítani, köteles hogy az ilyenek meleg időben alkalmasabban járhatnak mint a téli hideg időben. Mellyik napon mit tanítson, dél előtti vagy dél utáni órákon vegye-é elő ez avagy amaz dolgot a most bízatik rész szerint önön magának okosságára. Továbbá pedig a helységbeli tiszteletes papnak, a Tractuale Consistoriumok és az azok által kiválasztatott Inspectorok vigyazó igazgatásokra.

Végezetre szorossan parantsoltatik hogy az oskola mesterek a tanúlo gyermekeket egyszer is magok szolgálatyokra házaiknál vagy mezőn dolog tételre ne hajsják, sohová semmi szín alatt ne küldözzék. Akik ezen rendelés szerint magok kötelességekben híven fognak járni a Tractuale Consistoriumok által neveik esztendőnként béjelentetvén, minyjünk előtt meg külömböztetést érdemlenek és tekintet lészen reájok, hogy jo helyeikbe változás nélkül meg tartassanak, vagy alkalmatosság adván elé magát tetenek magoknak inkább tetszhető eklésiákba, akik pedig akár a tudatlanság, akár a reütség miatt kötelességeket folytatni vagy nem tudnák vagy nem akarnák s illendő intések után is magokat meg nem jobbittanák, degradáltatnak, végre az Ecclesiastica protectio alol mint haszon vehetetlen szolgák kirekesztetnek.-